IOAN GROŞAN

„Caravana cinematografică"

Un umorist adevărat este loan Groşan în cele patru naraţiuni din ***Caravana cinematografică*** şi, încă, unul doldora de talent, perfect stăpîn pe arta lui, de la început, ca mai toţi tinerii prozatori din generaţia '80, care nu se ştie unde şi cînd au învăţat să scrie. E destul să-i vezi o dată capul de actor comic, ca al lui Marin Moraru, împodobit cu o chelie prematură, pe care o poartă cu cea mai deplină seriozitate, ca să înţelegi că este, cum spun francezii, un **pince-sans-rire,** în stare să debiteze enormităţi fără să clipească, de un umor foarte inventiv, atît al situaţiilor şi personajelor, cît şi al limbajului. Ceva mă face să mă gîndesc la Teodor Mazilu: poate plăcerea de a pune în scenă spectacolul mediocrităţii, cu o simplă privire complice, fără batjocură evidentă, cu naturaleţe, ca şi cum ar fi vorba (şi nu este?) de un lucru absolut firesc. Ceea ce mi se pare foarte promiţător este că nu adoptă nicăieri linia minimei rezistenţe. Un tic, o stereotipie, două-trei mostre de limbaj oral, o poantă şi schiţa umoristică ar putea fi gata. loan Groşan are ambiţii mai mari. Şi, înainte de orice, are idei, ceea ce (nu ştiu de ce!) nu pare de la sine înţeles în materie de umor. După părerea mea, şi aici, ca şi oriunde, fără idei nu realizezi decît surogate. Nu ajunge să ai ochi bun şi ureche atentă: viaţa îţi oferă ea destule prilejuri de a rîde, dar, dacă n-ar fi decît atît, ce deosebire am mai face între tabletele (uneori cu oarecare haz) ale umoriştilor de la „Urzica" şi adevărata literatură? Ţin să subliniez două lucruri în legătură cu umorul în general şi cu acela al lui loan Groşan în special. Mai întîi, că umorul reprezintă o însuşire mult mai rară decît îşi închipuie oamenii fără umor. încercaţi să vedeţi cîţi umorişti are literatura noastră şi veţi vedea că ei pot fi număraţi pe degetele de la o singură mînă (cu umor, putem trece şi la cealaltă). Nu sînt un mare iubitor al literaturii aşa-zis umoristice, tocmai fiindcă rareori scriitorii mă fac să rîd cu adevărat. Efortul de a stîmi rîsul duce, în multe, prea multe cazuri, la vulgaritate. E preferabil ca acest efort să nu se simtă deloc, ca la Mazilu, sau ca la Alexandra Tîrziu, care par serioşi, nu puşi pe şotii. loan Groşan aparţine acestei specii de umorişti. E, cu alte cuvinte, serios şi extrem de preocupat de ţinuta (dacă pot să mă exprim aşa) a prozei lui. Profit de ocazie ca să încerc a înlătura o prejudecată legată de umor (este cel de-al doilea lucru la care m-am referit) şi anume că el s-ar opune seriozităţii. Sigur, nimeni nu afirmă tranşant opoziţia, căci, nu e aşa, toţi avem un pic de umor. Dar o dibuim printre rînduri. Ni se pare,

de pildă, că una din naraţiunile lui loan Groşan are un debut de proză umoristică; se adaugă însă numaidecît că proza cu pricina este de fapt serioasă şi dramatică. La prima vedere, s-ar zice că prozei respective i se recunosc simultan calitatea de a avea haz şi calitatea de a fi gravă. Dar eu bănuiesc că autorul caracterizării s-a temut că i se va imputa subaprecierea prozatorului şi a vrut să evite acest lucru. Prejudecata este că nu e serios să fii umorist.

Din cele patru naraţiuni ale lui loan Groşan două sînt scurte, nişte schiţe, iar două au anvergura unor ample nuvele, aproape nişte romane concentrate. (Mă grăbesc să trec peste acest detaliu cantitativ ca să nu fac o impresie rea lui loan Groşan, a cărui părere despre dimensiunile şi miza prozei se va vedea mai departe.) Toate sînt însă scrise cu aceeaşi siguranţă şi acurateţe. ***O dimineaţă minunată pentru proză*** *scurtă* debutează cu un dialog stupefiant: *„«Proză scurtă... pricep eu...» zise directorul Gostatului, lăsîndu-se lenevos pe bancheta trăsurii. «Văputeam duce la iepuri, da' sigur, ce să scoateţi... pe cînd la fazani e altă chestie, e ceva mai...» şi căută o clipă cuvîntul, dar renunţă şi-1 înlocui cu o pocnitură din degete. Caii ciuliră urechile. «Trei pagini - zise tînărul redactor - trei pagini jumătate, nu mai mult. N-avem spaţiu»".* Senzaţia de autenticitate a vorbirii este desăvîrşită, în ciuda faptului că ceea ce le iese pe gură celor doi protagonişti ne provoacă un mic vertij intelectual. Fiecare cuvînt (al eroilor sau al naratorului) e la locul lui, nu poate fi clintit. Lecţia stilistică a lui Caragiale, loan Groşan a învăţat-o la fel de bine ca şi Bedros Horasangian sau loan Lăcustă. Dar te umple de uimire relaţia dintre vînătoarea de fazani şi proza scurtă. O fi existînd un precursor, Odobescu, al cinegeticii pe teme artistice, nu zic nu. dar ce relaţie să fie totuşi între fazani sau, mă rog, iepuri şi o schiţă reuşită din toate punctele de vedere? Să mergem mai departe. Fazanii refuză categoric să se lase vînaţi şi (sau) scrişi. Directorul s-a lăudat degeaba, redactorul nu şi-a văzut subiectul prozei în carne şi pene. în schimb, şi-a făcut apariţia un cerb splendid, lată o nouă mostră de dialog aiuritor: *„«Trageţi» zise tînărul redactor către director. «Poftim?» «Trageţi! De ce nu trageţi?» «Nu pot». «Cum nu puteţi?» «N-am permis de cerb» [...] «Credeam că puteţi vîna orice», zise tînărul redactor închizînd carneţelul. «Pot. Dar numai cu permis. Şi-apoi dumneata ai vrut fazani. Ce să fac, dacă nu sînt, nu sînt. Chestia asta cu cerbul n-o puteţi scrie?» «Ba da, zise tînărul redactor, numai că vezi dumneata... e ceva mult mai... depăşeşte ce-am vrut eu...» «înţeleg, înţeleg, făcu directorul căzînd pe gînduri. Cit ziceaţi că trebuie să iasă? Trei pagini, trei pagini şi ceva»* ". Va să zică vînarea

fazanului poate fi scrisă în trei pagini, dar a cerbului pretinde mult mai... Directorul şi redactorul se duc în cele din urmă să vîneze ciori. Umorul nu provine doar din aparenta absurditate a relaţiei, el e mai subtil. loan Groşan găseşte o modalitate foarte spirituală de a ironiza importanţa exagerată ce se acordă temei în literatură, adică de fapt obiceiul de a împărţi temele în mari şi mici, rezervîndu-le pe primele pentru roman şi cedîndu-le pe ultimele prozei scurte. Problema schiţei lui e pur literară, iar umorul se naşte din relatarea absolut realistă a peregrinărilor celor doi după vînat şi a discuţiei dintre ei. Autorul nu cruţă nici un detaliu de viaţă ca să creeze autenticitatea: pe care, pînă la urmă, o subminează de fapt, în modul cel mai insidios cu putinţă.

loan Groşan a vrut să arate că tema nu contează în literatură, compunînd o întreagă literatură a temei: tema contează exclusiv ca temă a literaturii. Nu mă joc cu vorbele. Tema literaturii (nu e asta esenţialul în schiţa analizată?) formează şi obiectul celei de-a doua naraţiuni scurte, ***Insula.*** Pe o insulă-bibliotecâ, naratorul descoperă, săpînd, că stă pe o carte uriaşă. O dată scoasă cartea la iveală, se dovedeşte că textul ei coincide **mot-â-mot** cu textul însuşi al ***Insulei.*** Dacă aici avem o parabolă, în *Caravana cinematografică* şi în *Marea amărăciune* tema literaturii reapare, dar nu în formă explicită. Povestirea titulară este o reluare în registru burlesc a unora- din problemele satului din epoca transformărilor de după 1919. Eugen Simion (în articolul lui din „România literară" din 16 mai) a atras atenţia asupra reluării unei teme îndelung tratate *(„pătrunderea ideologiei socialiste in satul tradiţional")* şi a unui personaj frecvent *(„tînărul activist înflăcărat, auster, incoruptibil şi simpatic").* Mă întreb doar ce a vrut în definitiv să parodieze loan Groşan: idilismul stupid al prozelor cu ţărani din anii '50 sau tragicul prozei despre „obsedantul deceniu" scrisă în anii-'60-'70. Sau, poate şi una şi alta. Fapt e că burlescul se asociază prima oară cu această temă. Primarul, învăţătorul şi plutonierul din satul Mogoş primesc cu onoruri gastronomice pe toţi reprezentanţii regiunii care vin să alfabetizeze pe ţărani (sublimi, dar lipsind cu desăvîrşire, căci au luat calea fabricilor de la oraş), să pregătească terenul pentru colectivizare, să combată misticismul sau să sporească, prin filme şi dezbateri, cunoştinţele despre viaţă şi lume ale inexistenţilor localnici: luminătorii vin şi pleacă, cei cîţiva reprezentanţi ai satului rămîn ca şi mai înainte. Motivul acesta al rezistenţei îl ştim de la Sadoveanu, din *Nopţile de Sînziene* şi din altele, aşa că trebuie să notăm că parodia lui loan Groşan are în vedere mult mai multe aspecte ale literaturii despre sat decît observăm la prima vedere. Tema secretă şi esenţială e, din nou,

tema literaturii, chiar dacă nu mai avem de-a face cu maniera ilustrativă din *Insula. „Draga mea, stăm pe o carte",* constată naratorul acesteia. Pe cărţi stă şi *Caravana cinematografică.* Ţiganul Darcleu spune zilnic plutonierului o istorie care parodiază stilul din *Halima* (aceea cu măcrişul e savuroasă şi poate fi pusă în relaţie şi cu filmuleţul american cu Popeye marinarul care mănîncă spanac). Eugen Simion a remarcat că ora cinci după-amiază e un motiv recurent pentru intrigă în naraţiunile lui Ioan Groşan *(„caravana cinematografică intră în sat pe Ia orele cinci după amiază"),* ceea ce ne trimite la fraza celebră prin care Valery a batjocorit arbitrarul îmbrăcat în necesitate din romanele realiste tradiţionale *(„marchiza a ieşit la ora cinci"). Iar* o propoziţie ca „ *am încurcat cînepa măluşii Madeleine"* conţine cel puţin două aluzii intertextuale, la mătuşa Marioara a Iui Ceangă, cea cu cireşele şi cu cînepa, şi la tante Leonie, a lui Proust, cea evocată de madlena muiată în ceai.

Nenumărate asemenea aluzii împînzesc şi textul *Marii amărăciuni,* însă, şi în aceasta, autorul nu rămîne la primul nivel de intertextualitate, ci vizează un al doilea, mai cuprinzător. Un profesor şi o colegă a lui de catedră se joacă inocent cu nişte bileţele, pe care şi le lasă unul altuia în sertar, cerîndu-şi cîte ceva sau dîndu-şi întîlniri. La un moment dat, ei descoperă că majoritatea întîmplărilor lor comune au fost mai întîi scrise în această corespondenţă sui-generis: viaţa lor a fost prescrisă. Iată ceea ce se cheamă o idee, şi nu numai pentru umorist! O dată jocul dezvăluit, cei doi încearcă să profite de el, se naşte între ei o poveste de amor, totul sfîrşindu-se însă prin revenirea în banalitatea cotidiană. Tipul ca atare de joc ne aminteşte de acela din romanul lui G. Bălăiţă, *Lumea în două zile.* Fireşte, nu prin reminiscenţă, căci Ioan Groşan e un autor prea lucid, ci cu bună ştire. Deosebirea e, din nou, de la un model serios la o replică umoristică. Profesorul care e un mediocru, la fel cu iubita lui prin corespondenţă, vrea să treacă pragul verosimilului şi să provoace soarta: scrie aşadar într-un bileţel că viţelul gazdei lor nu mai este găsit la locul de păşune. Aşteaptă cu inima strînsă confirmarea. Dacă ea s-ar fi produs, am fi avut situaţia cu Antipa al lui G. Bălăiţă. Cum însă viţelul e găsit bine mersi la locul său dintotdeauna, profesorul renunţă a se juca mai presus de puterile lui şi totul reintră în mediocritate. Avem varianta comic-derizorie a subiectului semnalat, ceea ce explică finalul de o banalitate ostentativă. E. Simion i 1-a reproşat prozatorului. Eu cred că este perfect adecvat. Saltul în mister şi în miraculos nu se realizează. „ *Viaţa, da",* cum are obiceiul să spună profesorul, rămîne ceea ce este ea pentru inşii oarecari, banală, mediocră, ştearsă, chiar dacă ei s-au

aflat pentru o clipă în pragul marelui necunoscut; şi-au retras însă prudenţi piciorul pe solul stabil al mediocrităţii lor de toată ziua şi aventura, neînceputǎ bine, s-a şi încheiat.

loan Groşan îmi place pentru ideile lui literare şi pentru luciditatea cu care scoate din ele proze profunde şi pline de umor.

(România literară, nr. 32, 1985)